

آثار جهانی شدن بر شرایط رفاهی و مصرف دهکهای درآمدی ایران

سید نعمت‌اله موسوی* و فرزانه طاهری**

این مطالعه با هدف بررسی اثر جهانی شدن بر شاخصهای فقر و شرایط رفاهی دهکهای درآمدی خانوارهای شهری و روستایی انجام شده است. ابتدا اثر شاخص جهانی شدن بر قیمت گروه نان و غلات برآورد و سپس اثر افزایش شاخص یاد شده از طریق تغییر قیمت بر مخارج گروه نان و غلات در میان نمونه‌ای منتخب از خانوارهای شهری و روستایی ارزیابی شده است. همچنین اثر تغییر در مخارج بر روی سه شاخص فقر یعنی سرشمار، شکاف و شدت فقر نیز در مناطق شهری و روستایی ارزیابی شد. یافته‌ها نشان داد که گسترش جهانی شدن موجب کاهش شاخصهای فقر به‌ویژه در میان خانوارهای شهری می‌شود. همچنین مشخص شد گسترش جهانی شدن از طریق کاهش قیمت مصرف موجب کاهش مخارج یا افزایش درآمد واقعی می‌شود و این کاهش در میان دهکهای درآمدی پایین بیش از دهکهای درآمدی بالا است. به‌طور کلی نتایج تحقیق نشان داد بهره‌مندی خانوارهای شهری از منافع حاصل از جهانی شدن بیش از خانوارهای روستایی است.

واژه‌های کلیدی: جهانی شدن، دهک درآمدی، مناطق روستایی، مناطق شهری.

۱. مقدمه

در مقالات و نوشتارهایی که موضوع جهانی شدن اقتصاد محور بحث است، آزادسازی و جهانی شدن اقتصاد را معادل رشد تجارت و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تعریف کرده‌اند.^۱ جهانی شدن

* دکتری اقتصاد کشاورزی - استادیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

** دانشجوی دکتری اقتصاد کشاورزی - مربی گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

1. Arndt (1996)

اقتصاد بر تحرک فزاینده نیروی کار، سرمایه و فن آوری، گسترش تجارت بین‌المللی به معنای به هم پیوستگی روز افزون بازارها و گسترش ارتباطات تأکید دارد. آزادسازی و جهانی شدن موجب افزایش حجم و نوع مبادلات مرزی کالاها و خدمات و افزایش جریان سرمایه بین‌المللی و همچنین تسریع انتقال فن آوری می‌شود.^۱

یکی از موارد بحث‌انگیز در مطالعات جهانی شدن اثر آن بر شرایط زندگی گروههای درآمدی و به طور روشن‌تر بر فقر و توزیع درآمد میان گروههای درآمدی است. برخی بر این باورند که بین کاهش فقر و آزادسازی تجارت رابطه مثبت وجود دارد.^۲ بخش دیگری از مطالعات نیز به ارتباط منفی بین این دو منتج شده است.^۳ به رغم اختلاف در نتایج، بسیاری اقتصاددانان عقیده دارند که در درازمدت اقتصادهای باز بهتر از اقتصادهای بسته عمل می‌کنند اما همچنان بیم آن می‌رود که در کوتاه‌مدت آزادسازی تجاری به گروههای فقیر در اقتصاد بیشتر صدمه بزند و حتی در بلندمدت با وجود موفقیت رژیمهای باز ممکن است بعضی از مردم، فقیر باقی بمانند.^۴ (وینترز، ۲۰۰۴). مانند^۵ (۱۹۵۷) بر این باور است که با افزایش سرمایه‌گذاری خارجی به دلیل امکان بهره‌گیری از سرمایه بیشتر، تولید نهایی نیروی کار افزایش یافته و در نتیجه دستمزد نیروی کار نیز افزایش می‌یابد که این افزایش در دستمزد در نهایت موجب کاهش نابرابری میان گروههای درآمدی خواهد شد. از سوی دیگر فینسترا و هانسون^۶ (۱۹۹۷) معتقدند افزایش سرمایه‌گذاری خارجی موجب افزایش تقاضا و دستمزد نیروی کار ماهر می‌شود و در نهایت اختلاف میان درآمد گروهها گسترش می‌یابد. اما فیجینی و جرگ^۷ (۱۹۹۹) اثر سرمایه‌گذاری خارجی بر توزیع درآمد را با توجه به مرحله حضور در عرضه جهانی متفاوت می‌دانند. آنها بر این باورند که میان نابرابری درآمدی و سرمایه‌گذاری خارجی رابطه‌ای به شکل U معکوس وجود دارد و ابتدا به دلیل بهبود موقعیت کارگران ماهر و افزایش دستمزد آنها نابرابری افزایش می‌یابد و در ادامه به دنبال کسب مهارت از سوی کارگران غیرماهر نابرابری کاهش می‌یابد. در حال حاضر درصد بالایی از خانوارها زیر خط فقر قرار دارند^۸ از این رو لازم است با دقت بیشتری به بررسی اثر جهانی شدن بر فقر پرداخته شود.

1. Navazish (1998)
2. Mujeri and Khandaker (2002)
3. Greenway *et al* (2002)
4. Winters *et al*
5. Mundell
6. Feenstra and Hanson
7. Figini and Gorg

آثار جهانی شدن بر شرایط رفاهی و مصرف دهکهای درآمدی ... ۱۰۹

با توجه به اهمیت شناخت آثار جهانی شدن بر فقر و گروههای درآمدی مختلف و وجود فرضیه‌های مقابل در این بررسی سعی شده است نحوه تأثیرپذیری از فرآیند جهانی شدن میان خانوارها به تفکیک خانوارهای شهری و روستایی بررسی شود. در بخش بعد برخی از مطالعات در زمینه جهانی شدن و آزادسازی مرور شده است.

سشامانی^۱ (۱۹۹۹) آثار آزادسازی بازار مواد غذایی و چالشهای متعاقب آن را بر فقر و امنیت غذایی در کشور زامبیا مورد بررسی قرار داده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد تا هنگامی که کشاورزان خرده‌پا با وضع فعلی به تولید بپردازند و ماده غذایی مهم مورد مصرف نیز ذرت باشد نمی‌توان به تأمین امنیت غذایی و کاهش فقر پس از آزادسازی امیدوار بود. دکلا و همکاران^۲ (۱۹۹۹) آثار کاهش قیمت صادراتی و تعرفه وارداتی را بر فقر تجزیه و تحلیل کرده‌اند. نتایج این مطالعه نشان دهنده آن است که کاهش در تعرفه‌های وارداتی به نفع گروههای فقیر است.

سیدیکی و کمال^۳ (۲۰۰۲) به بررسی اثر آزادسازی تجاری بر فقر در پاکستان پرداختند. سناریوها شامل کاهش نرخهای تعرفه در غیاب کاهش دریافتی خارجی و کاهش نرخ تعرفه‌ها همراه با کاهش کمکهای دریافتی از دنیای خارج بود. یافته‌های تحقیق نشان داد که کاهش تعرفه‌ها بدون کاهش کمکهای دریافتی از دنیای خارج درصد افراد فقیر و شکاف فقر را در میان خانوارهای شهری و روستایی کاهش می‌دهد. در سناریوی دوم، شاخصهای فقر در مناطق شهری افزایش یافته اما برای خانوارهای روستایی به صورت خنثی عمل می‌کند.

دارش و سان^۴ (۲۰۰۰) آثار آزادسازی تجاری و نرخ مبادله را بر فقر در کشورهای کامرون، گامبیا، ماداگاسکار و نیجر بررسی کرده‌اند. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که آزادسازی تجاری و تغییرات در نرخ مبادله به نفع خانوارهای فقیر در مناطق شهری و روستایی است. مجیری و همکاران^۵ (۲۰۰۲) اثر جهانی شدن بر فقر را با طرح دو سناریو ارزیابی کردند. در سناریوی اول نرخهای تعرفه برابر صفر در نظر گرفته شد و سناریوی دوم به صورت افزایش پس‌انداز خارجی بود. نتایج سناریو اول نشان داد موقعیت فقر در همه گروههای خانوار بهبود می‌یابد اما خانوارهای شهری از خانوارهای روستایی بیشتر منتفع می‌شوند. در سناریوی دوم با وجود بهبود موقعیت فقر در مناطق روستایی، در مناطق شهری موقعیت فقر نامطلوب‌تر بوده است.

-
1. Seshamani
  2. Decaluwe *et al*
  3. Siddiqui and Kemal
  4. Dorosh and Sahn
  5. Mujeri *et al*

بهسین و آنیم^۱ (۲۰۰۵) آثار حذف مالیاتهای تجاری را بر فقر در غنا مورد بررسی قرار دادند. در این پژوهش سناریوی اول به صورت حذف کامل تعرفه‌های وارداتی برای همه واردات همراه با افزایش ۱۰۰ درصدی مالیات بر ارزش افزوده و سناریو دیگر به صورت حذف تمامی مالیاتهای صادرات و افزایش ۱۰۰ درصدی مالیات بر ارزش افزوده بود. نتایج نشان داد که سناریوی اول فقر را کاهش می‌دهد اما سناریوی دوم آن را افزایش می‌دهد.

همچنین بر اساس نتایج مطالعه شوشتریان (۱۳۸۲) مشخص شد که همراه با آزادسازی، میزان فقر در جامعه افزایش و رفاه اجتماعی نیز کاهش خواهد یافت و کاهش رفاه اجتماعی و افزایش فقر در مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری شدت بیشتری خواهد داشت.

در برخی از مطالعات به بررسی اثر جهانی شدن بر توزیع درآمد پرداخته شده است. نتایج مطالعه دارش و سان (۲۰۰۰) پیرامون آثار آزادسازی تجاری بر توزیع درآمد در کشورهای کامرون، گامبیا، ماداگاسکار و نیجر نشان داد که آزادسازی تجاری موجب بهبود توزیع درآمد می‌شود. مجیری و همکاران (۲۰۰۲) با استفاده از الگوی تعادل عمومی نشان دادند که حذف تعرفه موجب بهبود توزیع درآمد در میان همه گروهها می‌شود. همچنین خانوارهای شهری از آزادسازی بیش از خانوارهای روستایی منتفع می‌شوند. نتایج مطالعه کروارتن و کوکبورن^۲ (۲۰۰۵) نیز نشان‌دهند آن است که کاهش تعرفه‌ها باعث کاهش قیمت مصرف‌کننده شده و به این ترتیب درآمد واقعی خانوارها افزایش و توزیع درآمد نیز بهبود یافته است.

در مطالعات دیگری نشان داده شده که اثر جهانی شدن بر توزیع درآمد با توجه به شرایط و نوع سیاستهای اجرا شده می‌تواند متفاوت باشد. فیشر^۳ (۲۰۰۱) با استفاده از داده‌های ۳۵ کشور به بررسی اثر آزادسازی تجاری بر نابرابری پرداخت و نشان داد که آزادسازی تجاری در کشورهایی که دارای زمین فراوان هستند موجب افزایش نابرابری و در کشورهای سرمایه‌دار موجب کاهش نابرابری می‌شود. همچنین یافته‌های پژوهش بهسین و همکاران (۲۰۰۵) نشان داد که حذف کامل تعرفه‌های وارداتی همراه با افزایش ۱۰۰ درصدی مالیات بر ارزش افزوده، اثری مثبت بر توزیع درآمد گروههای مختلف دارد اما حذف تمام مالیاتهای صادرات و افزایش ۱۰۰ درصدی مالیات بر ارزش افزوده به نامطلوب‌تر شدن توزیع درآمد در میان گروههای مختلف منتهی می‌شود.

---

1. Bhasin and Annim
2. Cororaton and Cockburn
3. Fischer

برخی از کارشناسان نیز معتقدند که به دلیل تفاوت میان افراد از نظر دسترسی به عوامل تولید، تفاوت در برخورداری از منافع آزادسازی تجاری و افزایش نابرابری درآمد غیرممکن نیست. مطالعه هریسون و هانسون^۱ (۱۹۹۹) در کشور مکزیک نمونه‌ای از این مطالعات است.

۲. روش تحقیق

در این مطالعه به منظور بررسی آثار جهانی شدن بر مصرف یا تقاضای گروه نان و غلات از الگوی سخار^۲ (۲۰۰۳) استفاده شده است. بر اساس این الگو اثر جهانی شدن در تابع تقاضای معکوس بر قیمت گروه نان و غلات برآورد و این تغییر قیمت به مخارج گروه نان و غلات در نمونه منتخب از خانوارهای شهری و روستایی منتقل و در نهایت نیز شاخصهای فقر مورد ارزیابی قرار گرفته است.

$$\log PDP_t = \theta_0 + \theta_1 \log DD_t + \theta_2 \log RGDP_t + \theta_3 \log IIT_t \quad (1)$$

که در آن:

PDP_t : قیمت خرده‌فروشی گروه نان و غلات در سال t ،

DD_t : تقاضای سرانه گروه نان و غلات در سال t ،

$RGDP_t$: تولید ناخالص داخلی واقعی سرانه در سال t ،

IIT_t : شاخص ادغام تجاری که نشان‌دهنده جهانی شدن است.

۳. شاخص اندازه جهانی شدن

در اغلب مطالعات به این نکته اشاره شده که اندازه‌گیری جهانی شدن اقتصاد هنوز در مراحل ابتدایی است. روشهای اندازه‌گیری خود از زمینه‌های چالش‌برانگیز محسوب می‌شود. از سوی دیگر بیشتر معیارها در اندازه‌گیری جهانی شدن در رابطه با بخش صنعت بوده است.

نوری و یزدانی (۱۳۷۹) ضمن بررسی مطالعات موجود در مورد شاخصهایی که اندازه جهانی شدن را نشان می‌دهند و بیان ویژگی‌های کلی شاخصها، به دو شاخص برتر و پرکاربرد اشاره کرده‌اند. این دو شاخص عبارت‌اند از شاخص سطح تجارت بین‌المللی^۳ و شاخص ادغام تجاری^۴. شاخص سطح تجارت بین‌المللی به این صورت محاسبه می‌شود:

1. Harrison and Hanson
2. Sekhar
3. Level of International Trade (LIT)
4. Integration of International Trade (IIT)

$$LIT = \frac{(M_t + X_t)}{(P_t + M_t + X_t)} \quad (2)$$

که در آن M_t ، X_t و P_t به ترتیب میزان واردات، صادرات و تولید درون یک بخش است. شاخص ادغام تجاری نیز به این صورت محاسبه می‌شود:

$$IIT_t = 1 - \frac{|M_t - X_t|}{M_t + X_t} \quad (3)$$

این شاخص همان شاخص گروبل و لوید^۱ (۱۹۷۵) است که ادغام جهانی یک بخش را اندازه‌گیری می‌کند. این شاخص در حقیقت نشان‌دهنده درجه ادغام بین‌المللی تجارت درون صنعت و درون یک بخش است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود این شاخص بین صفر و یک است. وقتی این شاخص مساوی صفر است نشان‌دهنده نبود تجارت درون بخشی است و وقتی این شاخص مساوی یک است تجارت کامل درون بخشی را نشان می‌دهد.

نوری و یزدانی (۱۳۷۹) با جمع‌بندی نتایج مطالعات موجود عنوان کردند که شاخص سطح تجارت بین‌المللی شرط لازم برای اندازه‌گیری جهانی شدن است اما شرط کافی محسوب نمی‌شود. همچنین شاخص سطح تجارت بین‌المللی دارای خصوصیات ویژه‌ای است که از آن شاخصی قابل اتکا ساخته است و برای فهم جهانی شدن در یک بخش بسیار مناسب است.

در مطالعه حاضر مانند مطالعه پیرایه (۱۳۸۳)، شاخص سطح تجارت بین‌المللی برای بخش صنایع غذایی محاسبه و از آن در برآورد توابع استفاده شد.

علت انتخاب گروه نان و غلات نیز گسترده‌گی مصرف آن در میان دهکهای مختلف است. بر اساس نتایج مطالعه فرج‌زاده (۱۳۸۳ ب) مشخص شد که برنج و نان به عنوان دو کالای مهم از گروه نان و غلات به طور فراگیر در میان دهکهای درآمدی مختلف استفاده می‌شود. این مشابهت در میزان مصرف، امکان استفاده از داده‌های درآمد هزینه خانوار را در بررسی آثار جهانی شدن بر فقر میسر می‌کند. به همین دلیل این کالا برای بررسی انتخاب شد. به این ترتیب که با استفاده از ضرایب به دست آمده برای متغیر تجارت خارجی در تابع تقاضای گروه نان و غلات، سطوح مختلف افزایش در شاخص ادغام تجاری (به عنوان شاخصی از توسعه جهانی شدن) انتخاب و اثر آن بر میزان مخارج هر یک از دهکها اندازه‌گیری شد به این ترتیب شاخص فقر نیز برآورد شد. سطوح افزایش در شاخص ادغام تجاری نیز شامل ۱۰، ۲۰، ۳۰، ۵۰ و ۱۰۰ درصد بود.

آثار جهانی شدن بر شرایط رفاهی و مصرف دهکهای درآمدی ... ۱۱۳

به منظور بررسی آثار سناریوهای مختلف بر فقر نیز از شاخص فوستر-گریر-توربک (FGT) استفاده شد. این شاخص به این صورت تعریف می‌شود^۱:

$$P_{\alpha} = \int_0^z \left[\frac{Z-X}{Z} \right]^{\alpha} f(X) dX \quad \alpha \geq 0 \quad (4)$$

که در آن X مخارج مصرفی خانوار، $f(X)$ تابع چگالی مخارج مصرفی خانواده (نسبت جمعیتی که مخارج X را مصرف می‌کنند) و Z خط فقر را نشان می‌دهد که بر حسب متغیرهایی که در اندازه‌گیری فقر به کار می‌روند، تعیین می‌شود و α نیز یک پارامتر غیرمنفی است. رابطه یاد شده را می‌توان به این شکل ساده نیز نوشت^۲:

$$P_{\alpha} = \left(\frac{1}{N} \right) \sum_{i=1}^Q \left(\frac{Z-X_i}{Z} \right)^{\alpha} \quad (5)$$

که در آن X_i مخارج مصرفی خانوار، Z بیانگر خط فقر است و از قبل و بر حسب متغیرهایی که در اندازه‌گیری فقر به کار می‌رود تعیین می‌شود، N تعداد کل جمعیت، Q جمعیت خانوارهای فقیر و α نیز یک پارامتر غیرمنفی است. مقادیر بالاتر α نشان‌دهنده حساسیت بیشتر شاخص فقر به نابرابری میان افراد فقیر است. آنچه در حوزه مطالعه ما قرار می‌گیرد مقادیر $\alpha = 0, 1, 2$ است که به ترتیب شاخص تعداد افراد فقیر، شکاف فقر و شدت فقر است. بر اساس این معادله نیز می‌توانیم اثر تغییر قیمت کالاها را بر سه شاخص تعداد افراد فقیر، شدت و شکاف فقر بررسی کنیم.

شاخص شکاف فقر، عمق فقر را اندازه‌گیری می‌کند و بر اساس تفاوت درآمد هر خانوار یا فرد فقیر از خط فقر تعیین می‌شود. این شاخص از طریق نسبت شکاف فقر که از اختلاف درآمد افراد زیر خط فقر با میزان درآمدی که به عنوان خط فقر تعیین شده به میزان خط فقر به دست می‌آید. شدت فقر نیز به صورت مجذور شکاف فقر است. شاخص شدت فقر مجموع مجذورات یاد شده را اندازه‌گیری می‌کند.

داده‌های مورد استفاده نیز شامل مقادیر سری زمانی متغیرهای معرفی شده و داده‌های درآمد هزینه خانوار برای سال ۱۳۸۳ می‌باشد. داده‌های درآمد و هزینه خانوار از مرکز آمار ایران و سری‌های مورد استفاده نیز از سالنامه‌های آماری به دست آمده است. همچنین شاخص ادغام تجاری که به عنوان شاخص جهانی شدن انتخاب شده از مطالعه پیرایه (۱۳۸۳) به دست آمده

---

1. Datt (1998)
2. Minot and Goletti (2001)

است. میزان مصرف و قیمت اقلام مختلف نان و غلات بر اساس ضریب اهمیت آنها در مخارج کل گروه با یکدیگر تجمیع شده‌اند.

۴. نتایج تخمین

متغیرهای مورد استفاده شامل سری زمانی قیمت و مصرف گروه نان و غلات در میان خانوارها، درآمد سرانه و شاخص ادغام تجاری به عنوان متغیر نشان‌دهنده سطح جهانی شدن یا همگرایی اقتصاد ایران با اقتصاد جهانی می‌باشد. با توجه به اینکه مقادیر متغیرهای یاد شده از نوع سری زمانی بودند بنابراین ابتدا خصوصیات آماری آنها و تشابه رفتار آماری در میان متغیرها با استفاده از آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته بررسی شد. براساس نتایج به دست آمده تمامی سریهای مورد استفاده در سطح ۹۵ درصد پایا بودند.

به منظور بررسی اثر شرایط جهانی شدن اقتصاد بر مصرف گروههای درآمدی شهری و روستایی و همچنین شاخصهای فقر در میان مناطق روستایی و شهری، ابتدا تابع تقاضای معکوس گروه نان و غلات برآورد شد. نتایج این برآورد در جدول (۱) خلاصه شده است. همان‌طور که پیش‌تر نیز عنوان شد تابع تقاضا به صورت معکوس برآورد شده است. این امر امکان بررسی اثر شاخص جهانی شدن را بر قیمت گروه نان و غلات فراهم می‌کند.

بر اساس نتایج جدول (۱) رابطه میان قیمت و مقدار مصرف گروه مورد مطالعه معکوس یا منفی است و این امر دال بر تأیید قانون تقاضا است. به این ترتیب ۱۰ درصد افزایش در قیمت گروه نان و غلات ۱/۳ درصد کاهش در میزان مصرف این گروه را به دنبال دارد. با توجه به اهمیت مصرف گروه نان و غلات در الگوی مصرفی خانوارهای ایرانی این نتیجه کاملاً منطبق با انتظار است. افزایش شاخص جهانی شدن یا افزایش همگرایی اقتصاد ایران به سوی اقتصاد جهانی موجب کاهش قیمت گروه نان و غلات خواهد شد. به گونه‌ای که به دنبال ۱۰ درصد افزایش در شاخص ادغام تجاری، قیمت گروه نان و غلات در حدود شش درصد کاهش خواهد یافت. افزایش درآمد سرانه نیز اثر آماری معنی داری بر قیمت گروه نان و غلات نشان نداد.

الگوی یاد شده قادر است ۹۳ درصد از تغییر در قیمت گروه نان و غلات را تشریح کند. آماره F نیز نشان‌دهنده معنی داری این تصریح در سطح اطمینان ۹۹ درصد است. نتایج حاصل از آماره LM نبود خود همبستگی میان جملات پسماند را نشان می‌دهد. نتایج آزمون رمزی نیز دال بر نبود تورش تصریح حاصل از حذف متغیر می‌باشد. افزون بر این توزیع جملات اخلال نیز با

آثار جهانی شدن بر شرایط رفاهی و مصرف دهکهای درآمدی ... ۱۱۵

استفاده از آزمون جارکو- برا^۱ بررسی شد. نتایج این آزمون نیز نرمال بودن توزیع جملات اخلاص را نشان می‌دهد.

جدول ۱. نتایج حاصل از برآورد تابع عوامل مؤثر بر قیمت گروه نان و غلات طی دوره ۱۳۵۹ تا ۱۳۸۳

متغیر	ضریب	انحراف معیار
<i>C</i> عرض از مبدا	۱۳/۸۸۹***	۲/۸۷۲
<i>DD</i> مقدار تقاضا	-۰/۱۳۴***	۰/۵۲۲
<i>PGDP</i> تولید ناخالص داخلی سرانه	-۰/۰۵۳	۰/۰۴۸
<i>IIT</i> شاخص ادغام تجاری	-۰/۵۹۸***	۰/۰۸۱
آماره‌ها	$\bar{R}^2$	آماره <i>LM</i>
F	۰/۹۳۰	۰/۶۱۷ (۰/۵۵)
	۵۷/۹۰۲***	

مأخذ: نتایج تحقیق
*** معنی‌دار در سطح ۱ درصد

در ادامه این مطالعه با استفاده از ضریب به دست آمده برای متغیر جهانی شدن اثر تغییر در این متغیر بر شاخصهای فقر و میزان مخارج خانوارها در دهکهای مختلف خانوارهای شهری و روستایی بررسی شده است. در تحلیل اثر تغییر قیمت با توجه به اهمیت و ضرورت مصرف گروه نان و غلات در الگوی مصرف خانوارهای ایرانی فرض شده است که میزان مصرف در حد فعلی آن حفظ خواهد شد. از این رو تغییر در مخارج حاصل از تغییر در قیمت این گروه، تنها به دلیل تغییر در شاخص جهانی شدن است. منظور از مخارج کل نیز مخارج گروه مواد خوراکی و دخانی است. اکنون با افزایش شاخص ادغام تجاری به ۱۰، ۲۰، ۳۰، ۵۰ و ۱۰۰ درصد می‌توان اثر این تغییر را بر شاخص فقر ارزیابی کرد. نتایج حاصل از این ارزیابی در میان خانوارهای شهری و روستایی به تفکیک در جدول (۲) آمده است.

یکی از موارد حائز اهمیت در تحلیلهای فقر، انتخاب خط فقر به صورت مقدار مخارج لازم برای تأمین حداقل‌های زندگی است. در این بررسی از خط فقر ارائه شده در مطالعه موسوی (۱۳۸۵) استفاده شده است. ارقام خط فقر برای سال ۱۳۸۳ و برای هر فرد در مناطق شهری و روستایی به ترتیب ۷۹۰۲۲۶ و ۴۴۳۵۳۱ ریال برای یک ماه به دست آمد. متوسط بُعد خانوار شهری و روستایی منتخب که از میان ۱۵۰۳ خانوار شهری و ۳۱۱۴ خانوار روستایی به دست آمد به ترتیب

1. Jarque-Bera

۳/۸۷ و ۴/۸۸ نفر است. بر اساس نتایج حاصل از شاخص FGT ۱۹/۰۹ درصد از خانوارهای شهری و ۲۳/۸۱ درصد از خانوارهای روستایی زیر خط فقر به سر می‌برند. نتایج حاصل از افزایش شاخص جهانی شدن بر شاخصهای سه‌گانه درصد افراد فقیر، شکاف و شدت فقر در جدول (۲) آمده است.

همان‌طور که در این جدول مشخص است در میان خانوارهای شهری با افزایش شاخص جهانی شدن، شاخصهای فقر بهبود می‌یابند. با گسترش جهانی شدن شاخص سرشمار یا افراد زیر خط فقر کاهش می‌یابد. البته هر چه شاخص جهانی شدن را بیشتر کنیم نسبت کاهش تعداد افراد فقیر نیز کمتر می‌شود. به عنوان مثال با افزایش شاخص از ۱۰ درصد به ۵۰ درصد نسبت یاد شده ۷/۵۵ درصد کاهش می‌یابد در حالی با افزایش از ۵۰ درصد به ۱۰۰ درصد میزان کاهش در نسبت سرشمار فقر فقط ۳/۷۵ درصد است. بر حسب تغییر در مقدار مطلق شاخصها، میزان تغییر در دو شاخص سرشمار فقر و شدت فقر دارای رفتار مشابه هستند. با افزایش شاخص جهانی شدن به سطح ۱۰ درصد شاخص شکاف فقر ۲۴ درصد بهبود می‌یابد در حالی که این رقم برای دو شاخص سرشمار و شدت فقر حدود ۱۵ درصد است. با افزایش شاخص جهانی شدن از ۱۰ به ۲۰ درصد میزان دو شاخص سرشمار و شدت فقر دوباره به اندازه ۱۵ درصد بهبود پیدا می‌کند در حالی که این رقم برای شاخص شکاف فقر فقط پنج درصد است. البته با افزایش ۱۰۰ درصدی شاخص جهانی شدن، میزان تغییر در هر سه شاخص نزدیک به یکدیگر است.

جهانی شدن میزان شاخصهای فقر را در میان خانوارهای روستایی نیز کاهش می‌دهد اما این مقادیر کاهش برای هر سه شاخص کمتر از مقدار آن در مورد خانوارهای شهری است. به عنوان مثال با افزایش شاخص جهانی شدن به میزان ۱۰۰ درصد شاخصهای فقر در میان خانوارهای شهری بیش از ۷۵ درصد کاهش می‌یابد در حالی که این رقم در مورد خانوارهای روستایی حدود ۵۰ درصد است. به عبارت دیگر توزیع منافع حاصل از جهانی شدن در میان خانوارهای شهری و روستایی یکسان نخواهد بود. به گونه‌ای که پس از ۱۰۰ درصد افزایش در شاخص جهانی شدن نسبت مقادیر مطلق شاخصهای سه‌گانه سرشمار فقر، شکاف و شدت فقر در میان خانوارهای روستایی به خانوارهای شهری به ترتیب برابر با ۲/۳، ۳ و ۴ است و حال آنکه این نسبتها در شرایط فعلی برابر با ۱/۲، ۱/۴ و ۱/۱ است. بنابراین در دوره گذار و حرکت به سمت جهانی شدن نسبت شاخصهای روستایی به شهری افزایش می‌یابد. مقایسه بیشتر این نسبت در میان خانوارهای شهری و روستایی نشان‌دهنده آن است که با افزایش شاخص جهانی شدن، نسبت شاخص فقر روستایی به شاخص فقر شهری همواره افزایش می‌یابد. به عبارت دیگر منافع حاصل از جهانی شدن،

آثار جهانی شدن بر شرایط رفاهی و مصرف دهکهای درآمدی ... ۱۱۷

خانوارهای شهری را در مقایسه با خانوارهای روستایی بیشتر تحت تأثیر قرار داده و موجب بهبود بیشتر آن در میان خانوارهای شهری در مقایسه با خانوارهای روستایی می‌شود. با این بیان می‌توان گفت نظریه فینسترا و هانسون (۱۹۹۷) را مورد تأیید قرار می‌گیرد.

اثر سطوح مختلف افزایش در شاخص جهانی شدن در میان خانوارهای روستایی نیز متفاوت است. به این ترتیب که با افزایش شاخص جهانی شدن به میزان ۱۰ و ۲۰ درصد، میزان بهبود یا کاهش در شاخص سرشمار فقر بیش از دو شاخص دیگر است در حالی که میزان تغییر در شاخصهای فقر در افزایش شاخص جهانی شدن به سطح ۳۰ درصد به یکدیگر نزدیک و در سطح هفت درصد قرار دارد. با افزایش شاخص جهانی شدن به سطح ۵۰ درصد، دو شاخص سرشمار و شکاف فقر بیش از شاخص شدت فقر تحت تأثیر قرار گرفته و کاهش می‌یابند. در سطح افزایش شاخص جهانی شدن به ۱۰۰ درصد این تغییر به صورت معکوس رخ می‌دهد به گونه‌ای که شاخص شدت فقر در مقایسه با دو شاخص دیگر دچار کاهش بیشتر می‌شود و حال آنکه کاهش مقدار شاخصهای سرشمار و شکاف فقر کمتر است. به عبارت دیگر سطوح بالاتر جهانی شدن برای فقیرترین گروههای جامعه مطلوب‌تر است. در نهایت نیز مانند خانوارهای شهری میزان کاهش در شاخصهای فقر در سناریو ۱۰۰ درصد افزایش در شاخص جهانی شدن به یکدیگر نزدیک می‌شود.

جدول ۲. نتایج حاصل از افزایش شاخص جهانی شدن بر شاخصهای فقر

در مناطق شهری و روستایی

تغییرات در شاخصها	شرایط فعلی	شاخصهای سه گانه فقر پس از افزایش شاخص جهانی شدن به میزان				
		٪۱۰	٪۲۰	٪۳۰	٪۵۰	٪۱۰۰
نسبت سرشمار شهری	مقدار شاخص	۱۹/۰۹	۱۶/۲۱	۱۳/۶۳	۱۱/۴۸	۸/۶۶
	تغییر (درصد)	-	-۱۵/۰۹	-۲۸/۶۰	-۳۹/۸۶	-۵۴/۶۴
شکاف فقر شهری	مقدار شاخص	۵/۸۵	۴/۹۳	۴/۱۷	۳/۵۹	۲/۶۸
	تغییر (درصد)	-	-۲۴/۹۶	-۲۸/۷۲	-۳۸/۶۳	-۵۴/۱۹
شدت فقر شهری	مقدار شاخص	۲/۳۵	۱/۹۸	۱/۶۸	۱/۴۴	۱/۰۸
	تغییر (درصد)	-	-۱۵/۷۴	-۲۸/۵۱	-۳۸/۷۲	-۵۴/۰۴
نسبت سرشمار روستایی	مقدار شاخص	۲۳/۸۱	۲۰/۹۷	۱۸/۶۰	۱۷/۴۱	۱۵/۲۴
	تغییر (درصد)	-	-۱۱/۹۳	-۲۱/۸۸	-۲۶/۸۸	-۳۵/۹۹
شکاف فقر روستایی	مقدار شاخص	۸/۲۲	۷/۶۴	۷/۱۴	۶/۷۰	۵/۹۳
	تغییر (درصد)	-	-۷/۰۶	-۱۳/۱۴	-۱۸/۴۹	-۲۷/۸۶
شدت فقر روستایی	مقدار شاخص	۴/۸۸	۴/۵۱	۴/۱۷	۳/۸۷	۳/۳۵
	تغییر (درصد)	-	-۷/۵۸	-۱۴/۵۵	-۲۰/۷۰	-۲۷/۶۶

مأخذ: نتایج تحقیق

نتایج حاصل از افزایش شاخص جهانی شدن بر تغییر مخارج کل دهکهای درآمدی مختلف در جدول (۳) ارائه شده است. در این بخش، افزایش شاخص جهانی شدن به میزان ۵۰ درصد انتخاب شده است. با توجه به اینکه افزایش شاخص یاد شده موجب کاهش قیمت مصرف می شود این اثر را می توان به مثابه افزایش درآمد واقعی یا کاهش مخارج مورد نیاز برای تأمین سطح رفاه قبل از افزایش شاخص جهانی شدن تعبیر کرد.

در این جدول ابتدا برای هر یک از خانوارهای شهری و روستایی سهم گروه نان و غلات در مخارج کل خانوارهای هر دهک محاسبه شده است. در میان خانوارهای شهری با حرکت از دهک اول تا دهک پنجم به طور نسبی می توان گفت سهم گروه نان و غلات اندکی کاهش نشان می دهد اما دوباره این سهم در میان دهکهای پنجم تا دهم به طور پیوسته افزایش می یابد. به طور متوسط نیز ۱۶/۵ درصد از مخارج کل گروه مواد خوراکی و دخانی در خانوارهای شهری را گروه نان و غلات در بر می گیرد. سهم مخارج گروه نان و غلات در میان دهکهای روستایی از دهکهای شهری بسیار پایین تر است. متوسط سهم در میان خانوارهای روستایی کمتر از ۷ درصد است. در میان دهکها با حرکت از دهک اول تا پنجم سهم مخارج گروه نان و غلات به طور پیوسته کاهش می یابد اما در سایر دهکها روند منظمی دیده نمی شود.

در میان دهکهای شهری با حرکت از دهک اول تا دهک پنجم میزان کاهش در مخارج یا افزایش در درآمد واقعی از ۵/۷ درصد تا ۳/۵ درصد کاهش می یابد و این روند کاهشی در میان دهکهای درآمدی بالاتر معکوس می شود به گونه ای که از ۳/۵ درصد در دهک پنجم تا شش درصد در دهک دهم افزایش می یابد. به طور کلی می توان گفت اثر افزایش شاخص جهانی شدن بر کاهش مخارج یا افزایش درآمد واقعی دهکهای بالا و پایین درآمدی بیش از دهکهای میانی است.

در میان دهکهای روستایی به جز در مورد دهکهای اول و دوم در سایر دهکها میزان کاهش در مخارج در مقایسه با دهکهای شهری پایین تر است. با حرکت از دهکهای اول تا دهم نیز میزان کاهش مخارج ضعیف تر می شود. به گونه ای که مخارج در دهک دهم فقط ۱/۲۷ درصد کاهش می یابد. متوسط کاهش مخارج نیز در میان دهکهای روستایی کمتر از دو درصد است.

در اینجا نیز مشخص شد توزیع منافع حاصل از جهانی شدن در میان مناطق شهری و روستایی نابرابر بوده و خانوارهای شهری در مقایسه با خانوارهای روستایی از این منافع بیشتر بهره مند می شوند. همچنین توزیع منافع میان دهکها در هر یک از مناطق شهری و روستایی نیز مطلوب است. به این ترتیب که در میان خانوارهای روستایی دو دهک اول که زیر خط فقر واقع

آثار جهانی شدن بر شرایط رفاهی و مصرف دهکهای درآمدی ... ۱۱۹

هستند نسبت به سایر دهکها کاهش مخارج بیشتری را تجربه می کنند. در میان خانوارهای شهری نیز در مورد دهک اول این بیان مصداق دارد و دهک اول فقط نسبت به دهک دهم از کاهش کمتری بهره مند خواهد شد.

جدول ۳. کاهش مخارج در میان دهکهای مختلف به ازای ۵۰ درصد افزایش در شاخص جهانی شدن

دهک درآمدی	خانوارهای شهری		خانوارهای روستایی	
	کاهش مخارج (درصد)	سهم در الگوی فعلی	کاهش مخارج (درصد)	سهم در الگوی فعلی
دهک اول	۲۰/۴۰	۵/۶۷	۱۷/۱۱	۴/۷۸
دهک دوم	۱۶/۵۶	۴/۶۶	۱۰/۳۷	۲/۹۲
دهک سوم	۱۶/۶۶	۴/۶۶	۶/۳۱	۱/۸۱
دهک چهارم	۱۶/۱۹	۴/۵۴	۵/۵۵	۱/۵۹
دهک پنجم	۱۲/۴۷	۳/۵۴	۵/۲۴	۱/۵۱
دهک ششم	۱۳/۹۷	۳/۹۴	۵/۳۶	۱/۵۳
دهک هفتم	۱۴/۳۲	۴/۰۲	۵	۱/۴۵
دهک هشتم	۱۵/۲۹	۴/۲۵	۴/۹۵	۱/۴۲
دهک نهم	۱۶/۱۱	۴/۴۷	۵/۴۰	۱/۵۲
دهک دهم	۲۲/۴۱	۶	۴/۴۸	۱/۲۷
متوسط	۱۶/۵۰	۴/۵۹	۶/۹۲	۱/۹۶

مأخذ: نتایج تحقیق

۵. نتیجه گیری و پیشنهادها

بر اساس یافته های مطالعه مشخص شد افزایش همگرایی اقتصادی ایران به سوی اقتصاد جهانی موجب کاهش قیمت مصرف و در نتیجه افزایش درآمد واقعی یا کاهش مخارج مورد نیاز برای تأمین سطح فعلی مصرف در میان خانوارهای روستایی و شهری می شود. این بخش از یافته های

تحقیق با نتایج مطالعه کروارتن و کوکبرن (۲۰۰۵) در فیلیپین همسو است. براساس یافته‌ها می‌توان گفت تمامی گروهها از منافع حاصل از جهانی شدن برخوردار می‌شوند. به ویژه اینکه در هر یک از مناطق شهری و روستایی دهکهای پایین و به ویژه دهکهای زیر خط فقر در مقایسه با سایر دهکها از منافع حاصل از جهانی شدن بیشتر سود می‌برند. کاهش در شاخص شدت فقر نیز مانند مطالعه استیفیل و توربک^۱ (۲۰۰۳) و باتیستا و توماس^۲ (۱۹۹۴) نشان‌دهنده کاهش فقر پس از همگرایی بیشتر به سوی اقتصاد جهانی است. از سوی دیگر توزیع منافع در میان خانوارهای شهری و روستایی یکسان نیست و خانوارهای شهری در مقایسه با خانوارهای روستایی از منافع بیشتری بهره‌مند خواهند شد.

با توجه به یافته‌های این مطالعه می‌توان این پیشنهادها را ارائه کرد:

- با توجه به تفاوت میان خانوارهای شهری و روستایی از نظر میزان تأثیرپذیری از جهانی شدن مطلوب آن است به منظور بسترسازی برای جهانی شدن از سیاستهایی متفاوت در مناطق شهری و روستایی استفاده شود.
- با توجه به اثر مطلوب جهانی شدن بر شرایط زندگی گروههای فقیر به موازات افزایش همگرایی اقتصاد کشور با اقتصاد جهانی لازم است با اجرای سیاستهای تکمیلی امکان بهره‌گیری بیشتر گروههای فقیر از منافع حاصل از جهانی شدن فراهم شود.
- ضروری است بررسی‌های دیگری در زمینه نحوه تأثیرپذیری خانوارها به صورت تفکیکی برای خانوارهای شهری و روستایی صورت گیرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

الف) فارسی

- پیرایه، مریم (۱۳۸۳)، «بررسی آثار جهانی شدن بر تقاضای واردات شکر ایران»، فصلنامه پژوهشها و سیاستهای اقتصادی، شماره ۳۲، وزارت امور اقتصادی و دارایی، صص ۷۴-۴۷.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۳)، «طرح آمارگیری درآمد و هزینه خانوار»، تهران.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، سالنامه آماری کشور، سالهای مختلف، تهران.
- شوشتریان، آشان (۱۳۸۲)، «بررسی آثار آزادسازی بازار گندم ایران بر روی رفاه اجتماعی و فقر»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.
- فرج‌زاده، زکریا و بهاء‌الدین نجفی (۱۳۸۳ الف)، «آثار کاهش یارانه مواد غذایی بر شاخصهای فقر»، فصلنامه بانک و کشاورزی، شماره ۳، صص ۱۹۰-۱۷۷.
- فرج‌زاده، زکریا و بهاء‌الدین نجفی (۱۳۸۳ ب)، «آثار کاهش یارانه مواد غذایی بر مصرف‌کنندگان در ایران»، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی ایران، شماره ۲۰.
- موسوی، سیدنعمت‌اله (۱۳۸۵)، «آثار جهانی شدن بر صادرات و واردات بخش کشاورزی، فقر و توزیع درآمد» پایان‌نامه دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- نوری، کیومرث و سعید یزدانی (۱۳۷۹)، «جهانی شدن اقتصاد و آثار آن بر بخش کشاورزی ایران (مطالعه موردی برنج و خرما)»، مجموعه مقالات سومین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران، دانشگاه فردوسی مشهد.

ب) انگلیسی

- Arndt, S. W. (1996), "Globalization and Trade: A Symposium", *The World Economy*, Vol. 20, No. 5.
- Barro, R. J. (2002), "Inequality and Growth in a Panel of Countries", *Journal of Economic Growth*, Vol. 5, PP. 5-32.
- Bautista, R. M. and M. Thomas (1997), "Income Effects of Alternative Trade Policy Adjustments on Philippine Rural Households: A General Equilibrium Analysis", *Trade and Macroeconomics Discussion Paper*, No. 22, International Food Policy Research Institute (IFPRI), Washington, D.C.
- Bhasin, V. and S. K. Annim (2005), "Impact of Elimination of Trade Taxes on Poverty and Income Distribution in Ghana", Working Paper.
- Cororaton, C. B and J. Cockburn (2005), "Trade Reform and Poverty in the Philippines: A Computable General Equilibrium Micro Simulation Analysis", Project Report of International Development Research Centre (IDRC).
- Datt, G. (1998), "Computational Tools for Poverty Measurement and Analysis", FCND Discussion Paper, No. 50, <http://www.ifpri.org>.

- Decaluwe, B., A. Patry, L. Savard and E. Thorbecke (1999), "Poverty Analysis within a General Equilibrium Framework", Working Paper of International Development Research Centre (IDRC).
- Dorosh, P. A. and D. E. Sahn (2000), "A General Equilibrium Analysis of the Effect of Macroeconomic Adjustment on Poverty in Africa", *Journal of Policy Modeling*, Vol. 22, No. 6, PP. 753-776.
- Feenstra, R. C. and G. Hanson (1997), "Foreign Direct Investment and Alternative Wages: Evidence from Mexico's Maquiladoras", *Journal of International Economics*, Vol. 42, No. 3/4, PP. 371- 393.
- Figini, P. and H. Gorge (1999), "Multinational Companies and Wage Inequality in the Host Country: The Case of Ireland", *Weltwirtschaftliches Archive*, Band 135, heft 4, PP. 135 – 145.
- Fischer, R. D. (2001), "The Evolution of Inequality after Trade Liberalization", *Journal of Development Economics*, Vol. 66, PP. 555-579.
- Greenaway, D., W. Morgan and P. Wright (2002), "Trade Liberalization and Growth in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, Vol. 67, PP. 229-244.
- Harrison, A. and G. Hanson (1999), "Who Gains from Trade Reform? Some Remaining Puzzles", *Journal of Development Economics*, Vol. 59, PP. 125-154.
- Minot, N. and F. Goletti (2001), "Rice Market Liberalization and Poverty in Vietnam", IFPRI Research Report.
- Mujeri, M. K. and B. H. Khandaker (2002), "Impact of Macroeconomic Policy Reforms in Bangladesh: A General Equilibrium Framework for Analysis", Project Report of International Development Research Centre (IDRC).
- Mundell, R. A. (1957), "International Trade and Factor Mobility", *American Economic Review*, Vol. 47, No. 3, PP. 321-335.
- Navazish, A. (1998), "Globalization, Its Impact on the Economies of OIC Countries and the Role of the Private Sector", *Journal of Economic Cooperation among Islamic Countries*, Vol. 19, No. 1-2.
- Navazish, A. (1998), "Globalization, Its impact on the Economies of OIC Countries and the Role of the Private Sector", *Journal of Economic Cooperation among Islamic Countries*, Vol. 19, No. 1-2.
- Sekhar, C. S. (2003), "Price Formation in World Wheat Markets- Implication for Policy", *Journal of Policy Modeling*, Vol. 25, PP. 85-106.
- Seshamani, V. (1999), "The Impact of Market Liberalization on Food Security in Zambia", *Food Policy*, Vol. 23, No. 6, PP. 539-551.
- Siddiqui, R. and A. R. Kemal (2002), "Remittances, Trade Liberalization, and Poverty in Pakistan: The Role of Excluded Variables in Poverty Change Analysis", Working Paper, Pakistan Institute of Development Economics.

آثار جهانی شدن بر شرایط رفاهی و مصرف دهکهای درآمدی ... ۱۲۳

Stifel, D. E. and E. Thorbecke (2003), "A Dual-Dual CGE Model of an Archetype African Economy: Trade Reform, Migration and Poverty", *Journal of Policy Modeling*, Vol. 25, PP. 207-235.

Winters, S. L., M. Mc Cullouch and A. McKay (2004), "Trade Liberalization and Poverty: The Evidence So Far", *Journal of Economic Literature*, Vol. XLII, PP. 72-115.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی